

Violetta Kwiatkowska-Darul

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet M. Kopernika w Toruniu

Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej – zagadnienia ogólne

Polska procedura karna wyznacza jedynie ogólne ramy przesłuchania dziecka. Konieczne jest więc wypracowanie procedur postępowania z dziećmi-świadkami, które uwzględniają ich dobro i chronią dziecko przed powtórnyim urazem. Artykuł omawia stanowione przez polskie prawo obowiązki i uprawnienia wynikające z pełnienia roli świadka. Analizuje te regulacje ze względu na specyfikę dziecka-świadka, przedstawiając możliwości optymalizacji warunków jego przesłuchania stwarzane przez polskie prawo. Przesłuchanie dziecka należy do jednych z najtrudniejszych czynności procesowo-kryminalistycznych, ważna jest więc wiedza na temat dynamiki procesu przesłuchania i metod skutecznego uzyskiwania informacji od dzieci. Tym zagadnieniom poświęcona jest druga część artykułu.

W polskiej procedurze karnej *expressis verbis* nie ma mowy o przesłuchaniu dziecka. Nawet nie jest użyte słowo „dziecko”. O tym, że dziecko może stać się podmiotem przesłuchania wynika np. z art. 171 § 3 – ... jeżeli osoba przesłuchiwana nie ukończyła 15 lat..., art. 189 pkt 1 – Nie odbiera się przyrzeczenia od osób, które nie ukończyły 17 lat, a także art. 185a § 1 kpk – ... pokrzywdzonego, który w chwili czynu nie ukończył 15 lat... etc. Dziecko jest podmiotem bardzo specyficznym, bynajmniej nie miniaturą osoby dorosłej, stawiającym organom przesłuchującym wysokie wymagania. Dziecko to człowiek, u którego nie zakończył się rozwój fizyczny, psychiczny i społeczny, a tym samym, w porównaniu z ludźmi dorosłymi, występują u niego różnice w zakresie procesów spostrzegania, pamięci, odtwarzania itp.

Polska procedura karna wyznacza jedynie ogólne ramy przesłuchania, natomiast ciężar i odpowiedzialność za prawidłowo przeprowadzone przesłuchanie, uwzględniające dobro dziecka, spoczywa na przesłuchujących. Niestety, nie każdy realizujący przesłuchanie jest do tego przygotowany. Wiedza prawnicza ani doświad-

czenie życiowe czy zawodowe nie są zawsze wystarczające, dlatego niezbędne jest przygotowanie psychologiczne, kryminalistyczne oraz odpowiednie predyspozycje przesłuchujących (zob. Kwiatkowska-Darul, red. 2001, s. 167–172). Konieczne jest wypracowanie niezbędnych procedur uwzględniających dobro dziecka – szczególnego świadka.

Jak podkreśla M. Łopatkowa *studia prawnicze, jak dotąd, nie uzbrajają przyszłych sędziów w bogate zasoby wiedzy psychopedagogicznej* (Łopatkowa 1986, s. 12). Każdy przesłuchujący, nie tylko dzieci, powinien zdawać sobie sprawę ze słabych stron osobowych źródeł dowodowych, obdarzonych subiektywizmem, rzutuującym na procesy związane z formowaniem się zeznań. Problem jest tym bardziej złożony, że przesłuchanie jest czynnością dwustronną, w którą ingerują również cechy osoby przesłuchującego. Ponadto niedostatki wiedzy psychologicznej przesłuchującego są przyczyną błędów w formułowaniu pytań, z których najbardziej niebezpieczne są pytania sugerujące odpowiedź, czy też zniekształcające proces przypominania.

Dziecko jako świadek i pokrzywdzony

Niezwykle trudno jest oddzielić problematykę świadka od pokrzywdzonego, bowiem role te często się splatają. Także sam fakt bycia świadkiem przestępstwa powoduje, że świadek staje się ofiarą urazu – można zaobserwować u niego pourazowy zespół stresu. W literaturze podkreśla się fakt, że *człowiek, który widział śmierć członka rodziny, jest szczególnie narażony na trudy leczenia, długotrwały pourazowy zespół stresu* (Herman 1998, s. 65).

Kodeks postępowania karnego nie podaje definicji świadka, jednak na podstawie art. 177 § 1 kpk można wywnioskować, kto takim świadkiem może być. Jest nią każda osoba wezwana w tym charakterze, mająca obowiązek stawić się i złożyć zeznania. Nie jest przy tym podany cenzus wieku, co pozwala wnioskować, że w procesie karnym świadkami mogą być nawet małe dzieci.

Na każdym świadku ciąży określone obowiązki, ale i przysługują mu też pewne prawa. Obowiązki świadka to:

- stawiennictwo na wezwanie organu procesowego,
- pozostawanie do jego dyspozycji,
- zeznawanie,
- złożenie przyrzeczenia,
- zeznanie prawdy i nie zatajanie jej.

Obowiązek stawiennictwa wynika z art. 177 § 1 kpk. Nie jest on jednak bezwzględny, gdyż § 1a tegoż artykułu stwarza możliwość przesłuchania na odległość przy użyciu odpowiednich urządzeń technicznych. Dotyczy to zarówno przesłuchania w postępowaniu przygotowawczym, jak i przesłuchania przez sąd. Ustawodawca przewidział także możliwość przesłuchania świadka w miejscu jego pobytu, gdy nie może on stawić się na przesłuchanie z powodu choroby, kalectwa lub innej nie dającej się pokonać przyczyny (art. 177 § 2 kpk). Jeżeli świadek nie może stawić się do sądu z powodu przeszkód trudnych do usunięcia, wówczas sąd może zlecić prze-

śluchanie świadka sędziemu wyznaczonemu ze swego składu lub sądowi wezwanemu, w którego okręgu on przebywa (art. 396 § 2 kpk).

Na świadka, który nie stawił się na wezwanie i nie usprawiedliwił swojej nieobecności, można nałożyć karę pieniężną (art. 285 § 1 kpk), a także zarządzić przymusowe jego doprowadzenie (art. 285 § 2 kpk). W wypadku dziecka-świadka wezwanie należy skierować do rodziców (opiekunów). Przedtem jednak rodzice (opiekunowie) powinni wyrazić zgodę na udział ich dziecka (podopiecznego) w procesie w charakterze świadka.

W wypadku niestawiennictwa dziecka wspomniana kara pieniężna mogłaby być nałożona na rodziców czy opiekunów. Wydaje się, że takie postępowanie jest niedopuszczalne, gdy rodzic nie godzi się na przesłuchanie dziecka dla jego dobra. Trudno sobie natomiast wyobrazić w praktyce doprowadzenie dziecka, a następnie jego przesłuchanie – pozostaje to w sprzeczności z dobrem dziecka.

Świadek ma również **obowiązek pozostawania do dyspozycji organu procesowego**. Nie jest on wyrażony wprost, ale można go wysnuć z istoty samej czynności przesłuchania w charakterze świadka, bowiem dopóki świadek nie zostanie zwolniony, musi pozostawać do dyspozycji organu, który go wezwał. O tym, że na świadku ciąży ten obowiązek świadczy uregulowanie zawarte w art. 285 § 1 kpk, przewidujące możliwość nałożenia kary pieniężnej na świadka, jeśli bez zezwolenia organu wzywającego oddalił się z miejsca czynności przed jej zakończeniem. Niestety, w praktyce zarówno długie oczekiwanie, jak i wielokrotność przesłuchań stanowią dużą niedogodność dla świadków, powodującą niechęć występowania w tym charakterze. Długie oczekiwanie na przesłuchanie dzieci-świadków stanowi szczególnie uciążliwość, gdyż obok zmęczenia występuje u nich szybkie zniecierpliwienie.

Obowiązek zeznawania wynika z art. 177 § 1 kpk – osoba wezwana w charakterze świadka ma nie tylko obowiązek stawić się, ale i złożyć zeznania, tj. przekazać organowi procesowemu posiadane informacje w sprawie. Nie jest to obowiązek bezwzględny, gdyż od tego obowiązku ustawodawca przewidział wiele wyjątków, z których najistotniejszymi są prawo odmowy zeznań oraz uchylenia się od odpowiedzi na niektóre pytania. Jeżeli chodzi o dziecko-świadka, to wydaje się, iż nie powinno być ono informowane o obowiązku zeznawania, bowiem taka informacja mogłaby nie zostać w pełni zrozumiana i wywołać lęk, a w jego następstwie stres.

Obowiązek złożenia przyrzeczenia, zgodnie z art. 189 pkt 1 kpk nie dotyczy osób poniżej 17. roku życia. Natomiast obowiązek mówienia prawdy i nie zatajania jej w przypadku osób powyżej 17. roku życia zabezpieczony jest sankcją karną przewidzianą w art. 233 § 1 kk i dotyczy odpowiedzialności za złożenie fałszywych zeznań lub zatajania prawdy. Pozostaje on w ścisłym związku ze składaniem przyrzeczenia (art. 188 § 1 kpk) oraz uprzedzeniem o odpowiedzialności karnej (art. 190 § 1 kpk). Dzieci nie składają przyrzeczenia i nie uprzedza się ich o odpowiedzialności za składanie fałszywych zeznań.

Fałszywe zeznania stanowią zagrożenie dla procesu i utrudniają dotarcie do prawdy obiektywnej. Najczęstszymi przyczynami fałszywych zeznań są:

- obawa przed zemstą ze strony oskarżonego lub pokrzywdzonego,
- obawa przed powstaniem negatywnej opinii o świadku i jej konsekwencje,
- obawa przed odpowiedzialnością karną,
- obawa przed innymi negatywnymi konsekwencjami,
- współczucie dla oskarżonego czy też pokrzywdzonego,
- chęć zemsty na oskarżonym lub pokrzywdzonym,
- chęć osiągnięcia korzyści materialnej, niematerialnej,

- dążenie do uzyskania pozytywnej opinii o sobie etc.

Uznawany za ojca kryminalistyki H. Gross stwierdził, że *świadek, choć niezgodnie z prawdą zeznał, dlatego bynajmniej jeszcze nie koniecznie musiał mieć wspólność z rozbójnikiem, lecz może z obawy, lenistwa, egoizmu, próżności lub innej słabości nieprawdę powiedział* (za: Zielińska 1939, s. 97).

Stereotypowo uważa się, że dzieci kłamią. Jednak kłamstwo nie leży w naturze dziecka. Pokusę kłamstwa podsuwają mu dorośli i kontakty z nimi (Muszyński 1999, s. 25). Dzieciom bardzo łatwo jest zarzucić kłamstwo, gdyż w wielu wypadkach nie potrafią one rozróżnić prawdy od fantazji (kłamstwo pozorne). Najnowsze badania wykazują, że dzieci odczuwają wiele lęków, a im ich więcej, tym częściej uciekają się do kłamstwa (Muszyński 1999, s. 26–27). Kłamstwo bowiem staje się ich reakcją obronną.

Jeżeli chodzi o uprawnienia świadka, to najważniejszymi z nich są:

- prawo do odmowy zeznań (art. 182 kpk),
- prawo uchylenia się od odpowiedzi (art. 183 kpk),
- możliwość zwolnienia od zeznawania (art. 185 kpk).

Prawo odmowy zeznań jest jednym z najistotniejszych praw świadka, mającym na celu nie tylko dobro wymiaru sprawiedliwości (ochrona przed nieprawdziwymi zeznaniami), ale także chroniącym więzy rodzinne oraz samopoczucie świadka, który musiałby wybierać mniejsze zło i pozostawałby w konflikcie z własnym sumieniem, niezależnie od tego, jakiego wyboru by dokonał. Zgodnie z art. 182 kpk osoby najbliższe dla oskarżonego mogą odmówić zeznań. W wypadku dziecka może tutaj chodzić o rodziców, dziadków i rodzeństwo. Decyzja o odmowie zeznań należy wyłącznie do osoby, której przysługuje, a zatem także dziecku.

Pojawia się tutaj jednak problem zrozumienia przez dziecko przysługującego mu prawa. Psycholog J. Sokołowska uważa, że dziecko poniżej 10. roku życia nie jest

zdolne do zrozumienia jego treści. Jej zdaniem, jeśli organ procesowy ma podstawę przypuszczać, że dziecko nie rozumiało przysługujących mu uprawnień odmowy zeznań, a jego wypowiedzi są niekorzystne dla jego najbliższych, zwłaszcza gdy przesłuchiwane dziecko nie jest przez nich pokrzywdzone, wówczas przesłuchujący nie powinien wyciągać informacji od nieświadomego swych praw dziecka (Sokołowska 1959, s. 124). W takich wypadkach gwarantem uprawnień procesowych mógłby być rodzic, czy też opiekun dziecka uczestniczący w przesłuchaniu.

Możliwość udziału rodzica w przesłuchaniu została przewidziana w art. 171 kpk Nowelą z 10 stycznia 2003 r. – art. 1 pkt 1 ustawy z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego, dokonano zmian w art. 171 kpk, dotyczącym przesłuchania. W § 3 tegoż artykułu wprowadzono uregulowanie, dotyczące przesłuchania osoby poniżej 15 lat. Zgodnie z brzmieniem tego artykułu czynności z ich udziałem *powinny być, w miarę możliwości, przeprowadzone w obecności przedstawiciela ustawowego lub faktycznego opiekuna, chyba że dobro postępowania stoi temu na przeszkodzie*. Nie ma tutaj znaczenia, czy dziecko jest pokrzywdzonym przestępstwem, czy tylko świadkiem. Obecność bliskiej dziecku osoby stwarza poczucie bezpieczeństwa oraz gwarantuje prawidłowość czynności, uwzględniających dobro dziecka. Ustawodawca pozostawił jednak praktyce furtkę, wprowadzając określenia „powinny być, w miarę możliwości”, co w przyszłości może uniemożliwić opiekunowi obecność w trakcie przesłuchania. Pozostaje tylko mieć nadzieję, że w tym zakresie nie dojdzie do nadużyć.

Kolejnym prawem przysługującym świadkowi jest **prawo uchylenia się od odpowiedzi** na pytanie, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe (art. 183 § 1 kpk). Oprócz tego świadek może żądać, aby przesłuchano go na rozprawie

z wyłączeniem jawności, jeżeli treść zeznań mogłaby narazić na hańbę jego lub osobę dla niego najbliższą (art. 183 § 2 kpk).

Te niezwykle istotne uprawnienia powinny być zagwarantowane także dzieciom. Mogą jednak pojawić się wątpliwości co do zrozumienia znaczenia słów „narażenie”, „przestępstwo”, „hańba”. Z właściwym zrozumieniem tych słów mogą mieć problem nie tylko dzieci, ale też dorastająca młodzież. Tutaj znowu szczególna rola przypada uczestniczącemu w przesłuchaniu rodzicowi (opiekunowi), a także przesłuchującemu, biegłemu psychologowi, którzy mogą wyjaśnić dziecku znaczenie tych uprawnień, a także znaczenia użytych przez ustawodawcę słów.

Organ procesowy może także zwolnić świadka, jeżeli o to wnosi, od złożenia zeznania lub odpowiedzi na pytania, jeżeli pozostaje z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym (art. 185 kpk). Chodzi o ochronę głębokich więzi istniejących pomiędzy świadkiem a oskarżonym, a wynikających z przyjaźni, koleżeństwa, opieki itp. Także i tutaj organ procesowy oraz rodzic powinien zagwarantować realizację tego prawa.

Ustawowa definicja pokrzywdzonego zawarta jest w art. 49 § 1 kpk. Zgodnie z nią *pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo*. Pokrzywdzonymu w procesie przysługują prawa strony. Dzieci jednak nie mają zdolności procesowej i nie mogą występować w tym charakterze. Ich prawa wykonują ich przedstawiciele ustawowi albo osoby, pod których pieczęą pokrzywdzeni się znajdują.

Mimo że dziecko samo nie może się reprezentować, może wystąpić w procesie w charakterze świadka, o czym już była mowa. Może być także poddane oględzinom i badaniom. Wynika to z art. 192 § 1 kpk, zgodnie z którym, jeżeli karalność czynu uzależniona jest od stanu zdrowia pokrzywdzonego, nie może on sprzeciwić się oględzinom i badaniom nie połączonym z zabiegiem

chirurgicznym, czy też obserwacją w zakładzie leczniczym. Dotyczy to także dziecka, jednak w tym wypadku to rodzic (opiekun) nie może sprzeciwić się takim badaniom.

Wspomnianą już nowelą z 10 stycznia 2003 r. – art. 1 pkt 1 ustawy z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego, wprowadzono nieznaną dotąd polskiej procedurze art. 185a. Dotyczy on jednak tylko pokrzywdzonych dzieci (poniżej 15. roku życia) przestępstwami o charakterze seksualnym. Zgodnie z brzmieniem §1 tego artykułu: *W sprawach o przestępstwa określone w rozdziale XXV Kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili czynu nie ukończył 15 lat, powinno się przesłuchiwać w charakterze świadka tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub zażąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego.* Wprowadzając to uregulowanie ustawodawca miał na celu szczególną ochronę dzieci poniżej 15 lat, wobec których dopuszczono się przestępstw o charakterze seksualnym. Poza tym wielokrotne przesłuchania sprzyjały wtórnej wiktyimizacji i były powszechnie krytykowane przez psychologów.

Kolejny paragraf tegoż artykułu wskazuje organ uprawniony do przesłuchania. Zgodnie z nim *Przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełno-*

*mocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Osoba wymieniona w art. 51 § 2 ma prawo wziąć udział w przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego*¹.

Pozytywnie należy ocenić wprowadzenie obligatoryjnego udziału psychologa w trakcie przesłuchania. Rzeczywiście ofiary tego rodzaju przestępstw wymagają szczególnego traktowania, nie tylko taktu i zrozumienia ze strony przesłuchujących, ale także opieki psychologicznej w trakcie przesłuchania. Z ofiarami przestępstw o charakterze seksualnym wielokrotnie trudno jest nawiązać kontakt. Badania, zwłaszcza ofiar kazirodztwa, wykazały, że zeznania ich charakteryzują się brakiem spontaniczności, ogólnikowym i ubogim w szczegóły opisem zajścia (Jaśkiewicz-Obydzińska i in. 1997, s. 56–62; Jaśkiewicz-Obydzińska, Czerederecka 1995, s. 26–35).

Wątpliwości może jednak wzbudzać przesłuchanie przez sąd pełniący akurat dyżur, a nie specjalizujący się w zakresie tak szczególnego podmiotu, jakim jest dziecko, w dodatku pokrzywdzone przestępstwem godzącym w tak intymną sferę życia. Wydaje się, że w tych sprawach powinni przesłuchiwać dobrze przygotowani i specjalnie przeszkoleni sędziowie.

Sporządzony w trakcie przesłuchania protokół odczytuje się na rozprawie głównej, a w przypadku gdy sporządzono zapis dźwiękowy, zostaje on odtworzony (§ 3).

Udział biegłego w przesłuchaniu dziecka

W art. 192 § 2 kpk ustawodawca przewidział możliwość przesłuchania świadka z udziałem biegłego lekarza lub psychologa, w przypadku wątpliwości co do jego stanu psychicznego, stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego spostrzeżeń. W każdym przypadku, gdy organ procesowy chce skorzystać z takiego źródła dowodowego, jakim jest dziecko, to powinien

zarządzić jego przesłuchanie z udziałem biegłego psychologa. Pełniłby on wówczas rolę pomocnika organu procesowego podczas czynności przesłuchania. Nie byłby on jednak tylko biernym obserwatorem, ale aktywnym uczestnikiem, współpracującym z organem procesowym, z wcześniejszym prawem zapoznania się z materiałami sprawy oraz zadawania pytań w trakcie przesłuchania (Gierowski

¹ Chodzi tutaj o przedstawiciela ustawowego albo osobę, pod której stałą pieczęą pozostaje pokrzywdzony.

1996, s. 122–123). Taki udział może okazać się jednak nie wystarczający i wówczas konieczne staje się przeprowadzenie badania i wydanie, na podstawie całokształtu wiedzy o dziecku, opinii psychologicznej.

W kwestii udziału biegłego w przesłuchaniu dziecka wielokrotnie wypowiadał się Sąd Najwyższy. Stwierdził on, że: *Pomimo fakultatywnego brzmienia przepisu art. 174 § 3 kpk² („może zarządzić”) przesłuchanie świadka z udziałem odpowiedniego biegłego (lub biegłych) wymienionego w tym przepisie jest – w konkretnej sytuacji – obowiązkiem sądu. Wynika to stąd, że przepis art. 174 § 3 kpk przewiduje jeden ze środków mających na celu ułatwienie poczynienia ustaleń faktycznych odpowiadających prawdzie, a więc w konsekwencji ułatwienie wykrycia prawdy materialnej, dążenie zaś do wykrycia prawdy materialnej jest podstawowym obowiązkiem sądu. Wykonując ten obowiązek, sąd powinien stosować wszelkie niezbędne środki zagwarantowane mu przez obowiązujące przepisy prawa; niedo-*

pełnienie tego obowiązku stanowi uchybienie mogące mieć wpływ na treść wyroku³.

J. Wójcikiewicz podkreśla, że biegłych psychologów powinno się powoływać nie tylko w wypadku odpowiednio udokumentowanych wątpliwości, lecz także wtedy, *gdy świadkiem jest dziecko, osoba w podeszłym wieku oraz gdy zeznania świadka są jedynym dowodem w sprawie* (Wójcikiewicz 1986, s. 116). Autor ten zwraca także uwagę na sposób rozumienia sformułowania „jeżeli istnieje wątpliwość”. Jego zdaniem sam fakt, że świadkiem jest dziecko czy starzec, biorąc pod uwagę ich specyfikę spostrzegania i pamięci, mieści się w treści omawianego uregulowania (Wójcikiewicz 1986, s. 117).

Ten fakultatywny udział biegłego psychologa, uzależniony od decyzji sądu czy prokuratora, stał się obligatoryjny w przypadku przesłuchania dziecka pokrzywdzonego przestępstwem o charakterze seksualnym, o czym już była mowa. Szkoda tylko, że ochrona ta nie została rozszerzona na ofiary innych przestępstw czy małoletnich świadków.

Przebieg przesłuchania dziecka

Podjęcie decyzji o przesłuchaniu dziecka w charakterze świadka powinny poprzedzić głębokie rozważania co do powołania dziecka w charakterze świadka w ogóle, szczególnie w sytuacjach, gdy dziecko stało się ofiarą przestępstwa, było świadkiem dramatycznego przestępstwa, przestępstwo dotknęło bliskie mu osoby etc. Przeżyty w związku z przestępstwem stres może spowodować zaburzenie funkcjonowania dziecka, w tym funkcjonowania jego zmysłów i pamięci.

Przygotowanie się osoby przesłuchującej dziecko jest istotnym elementem zapewniającym prawidłowość czynności przesłuchania. W pierwszym rzędzie przesłuchujący powinien zapoznać się z zebrany materiał (protokoły przesłuchań innych świadków, ewentualnych podejrzanych w sprawie, opinie biegłych, protokoły oględzin itp.).

Przygotowując się do przesłuchania przesłuchujący powinien także sporządzić plan przesłuchania, ustalić czas i miejsce przesłuchania, przeprowadzić rozmowę z rodzicami czy też opiekunami dziecka i wraz z nimi przygotować się do przesłuchania dziecka. To dzięki rodzicom powinien zyskać informacje o dziecku i jego psychice, zachowaniu etc. Wskazane byłaby przygotowanie dziecka do przesłuchania przez psychologa oraz podmiot przesłuchujący, którzy wyjaśniliby dziecku sens i znaczenie czynności, w której będzie uczestniczyło.

Przygotowując się do przesłuchania przesłuchujący powinien rozważyć kwestię ewentualnego zarejestrowania przesłuchania na kasie magnetofonowej czy też video. Zdaniem autorki każde przesłuchanie dziecka powinno być rejestrowane obligatoryjnie.

² Obecnie jest to art. 192 § 2 kpk.

³ Wyrok z 12 września 1977 r., II KR 201/77, OSNPG 1987 r., z. 1, poz.16.

Jeżeli chodzi o czas, w jakim powinno nastąpić przesłuchanie, to badania wykazały, że najpełniejsze i najwierniejsze zeznania można uzyskać w okresie 2–3 do 8 dni (za: Adamczak i in 1971, s. 79). Ten krótki upływ czasu sprzyja wygaśnięciu czy osłabieniu emocji związanych z przeżywanym zdarzeniem, a mogących wpływać zniekształcająco na przekazywane treści, i daje możliwość przemyślenia oraz uporządkowania materiału pamięciowego. Przesłuchanie powinno być tak zaplanowane, aby świadek zbyt długo nie oczekiwał na przesłuchanie, bowiem zbyt długi czas oczekiwania na przesłuchanie może wywołać stan przemęczenia. Także samo przesłuchanie nie może trwać zbyt długo, ponieważ im młodsze dziecko, tym szybciej się ono męczy.

Istotny jest również wybór miejsca przesłuchania. Psychologowie i kryminaliści podkreślają niekorzystny wpływ tradycyjnych lokali, w których się przesłuchuje – komisariatów, gabinetów prokuratorских i sal sądowych. Atmosfera tych miejsc odbija się niekorzystnie na treści oraz formie zeznań świadków dorosłych, nie mówiąc już o dzieciach. Atmosfera miejsc urzędowych wpływa bowiem negatywnie na procesy intelektualne, które hamuje, a także wywołuje niepokój, onieśmienie, nieufność i strach. Wspomniane stany emocjonalne mogą oddziaływać negatywnie na swobodę wypowiedzi, a także nie sprzyjają odtwarzaniu minionych zdarzeń. Dziecko powinno się przesłuchiwać w warunkach jak najbardziej zbliżonych do jego codziennego otoczenia. W wypadku dzieci najmłodszych powinien to być dom lub przedszkole.

Już w 1976 r. na konferencji międzynarodowej Unii Opieki nad Dzieckiem (UIPE) w Genewie postulowano wprowadzenie zakazu przesłuchania przed sądem dzieci w wieku poniżej 13 lat. Obecnie tworzy się specjalne pokoje przesłuchań dzieci, odpowiednio przygotowane – pomalowane i wyposażone stają się miejscami przyjaznymi dzieciom, w których

mogą się skupić i bez lęku mówić nawet o przykrych dla nich sprawach.

Zdaniem autorki w szczególnie uzasadnionych wypadkach można by zrezygnować z udziału małoletniego świadka w postępowaniu sądowym. Wówczas sąd odczytałby protokół przesłuchania świadka z postępowania przygotowawczego. Podstawę takiego rozwiązania mógłby stanowić art. 391 § 1 kpk, który taką możliwość przewiduje, w wypadku gdy:

- świadek bezpodstawnie odmawia zeznań,
- zeznaje wyraźnie odmiennie niż poprzednio,
- oświadczy, że pewnych okoliczności nie pamięta,
- przebywa za granicą,
- nie można mu doręczyć wezwania,
- nie stawiał się z powodu nie dających się usunąć przeszkód,
- prezes sądu zaniechał jego wezwania na podstawie art. 333 § 2 kpk,
- świadek zmarł.

W wypadku małoletniego świadka nie dającą się usunąć przeszkodą mógłby być jego zły stan psychiczny i możliwość pogorszenia tego stanu w trakcie przesłuchania w sądzie. W tej kwestii zajął także stanowisko Sąd Najwyższy, który w swoim orzeczeniu stwierdził, że: *Nie stwarza obraży art. 337 § 1 kpk⁴ odczytanie [...] zeznań świadka pokrzywdzonego przestępstwem, który z powodu złego stanu zdrowia psychicznego, zwłaszcza spowodowanego przestępstwem i realnej możliwości pogorszenia się tego stanu na skutek przeżyć związanych ze stawieniem się przed sądem, nie stawia się w celu złożenia zeznań. Ta właśnie realna możliwość może stanowić „nie dającą się usunąć przeszkodę” w rozumieniu art. 337 § 1 kpk⁵.*

Zgodnie z wspomnianą wcześniej nowelizacją kpk wprowadzono do jego treści art. 360 § 3, zgodnie z którym: *Sąd może wyłączyć jawność całości lub części rozprawy, jeżeli choćby jeden z oskarżonych jest nieletni lub na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat.*

⁴ Obecnie jest to art. 391 § 1 kpk.

⁵ Wyrok SN z 4 listopada 1988 r., IV KR 291/88, OSNKW 1989, z. 3–4, poz. 31.

Czynność przesłuchania została unormowana w art. 171 kpk:

§ 1. Osobie przesłuchiwanej należy umożliwić swobodne wypowiedzenie się w granicach określonych celem danej czynności, a dopiero następnie można zadawać pytania zmierzające do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi.

§ 2. Prawo zadawania pytań mają, prócz organu przesłuchującego, strony, obrońcy, pełnomocnicy biegli oraz podmiot określony w art. 416. Pytania zadaje się osobie przesłuchiwanej bezpośrednio, chyba że organ przesłuchujący zarządzi inaczej.

§ 3. Jeżeli osoba przesłuchiwana nie ukończyła 15 lat, czynności z jej udziałem powinny być, w miarę możliwości, przeprowadzone w obecności przedstawiciela ustawowego lub faktycznego opiekuna, chyba że dobro postępowania stoi temu na przeszkodzie.

§ 4. Nie wolno osobie przesłuchiwanej zadawać pytań sugerujących treść odpowiedzi.

§ 5. Niedopuszczalne jest:

- 1) *wpływanie na wypowiedzi przesłuchiwanej osoby za pomocą przymusu lub groźby bezprawnej,*
- 2) *stosowanie hipnozy albo środków chemicznych lub technicznych, wpływających na procesy psychiczne przesłuchiwanej osoby, albo mających na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu w związku z przesłuchaniem.*

§ 6. Organ przesłuchujący uchyla pytania określone w § 4, jak również pytania nieistotne.

§ 7. Wyjaśnienia, zeznania oraz oświadczenia złożone w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi lub uzyskane wbrew zakazom wymienionym w § 5 nie mogą stanowić dowodu.

Z przytoczonego powyżej uregulowania wynika, że ustawodawca przyjął tzw. metodę przesłuchania mieszaną – swobodną relację oraz pytań ukierunkowanych. Taką metodę przesłuchania można podzielić na cztery fazy:

- 1) wstępną,
- 3) wypowiedzi spontanicznej,
- 4) zadawania pytań,
- 5) czynności końcowych.

W wypadku przesłuchania dzieci, zwłaszcza małych, np. w wieku przedszkolnym, a nawet starszych, mogą to być tylko dwa stadia – wstępne i zadawania pytań. Jest to spowodowane tym, że od dzieci w wieku przedszkolnym trudno jest uzyskać wypowiedź spontaniczną.

Faza wstępna

Przesłuchanie osób dorosłych, zgodnie z brzmieniem art. 191 § 1 kpk, rozpoczyna się od zapytania świadka o imię, nazwisko, wiek, zajęcie, miejsce zamieszkania, karalność za fałszywe zeznania lub oskarżenia oraz stosunek do stron. W przypadku dzieci należy pominąć pytania dotyczące karalności za fałszywe zeznania lub oskarżenia. W dalszym ciągu należy świadka poinformować o prawie odmowy zeznań, w wypadku gdy dla oskarżonego jest osobą najbliższą (art. 182 kpk), także o możliwości uchylenia się od odpowiedzi na pytanie, gdyby odpowiedź na nie naraziłoby jego lub osobę najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe (art. 183 kpk).

Należy także poinformować świadka o możliwości wnoszenia przez niego o zwolnienie od złożenia zeznania lub odpowiedzi na pytania, gdy pozostaje on z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym (art. 185 kpk), oczywiście jeżeli takie okoliczności będą miały miejsce (art. 191 § 2 kpk). W wypadku gdy zachodzi uzasadniona obawa użycia przemocy lub groźby bezprawnej wobec świadka lub osoby dla niego najbliższej w związku z jego czynnościami, może on zastrzec dane dotyczące miejsca jego zamieszkania do wyłącznej wiadomości prokuratora lub sądu (art. 191 § 3 kpk).

Tak jak już wcześniej wspomniano realizację tych praw powinien zapewnić organ przesłuchujący, a ich gwarantem powinien być rodzic uczestniczący w przesłuchaniu (art. 171 § 3 kpk).

Jeżeli organ procesowy zamierza zarejestrować przebieg przesłuchania, należy o tym uprzedzić osobę przesłuchiwaną

(art. 147 § 1 kpk). Nie jest wskazane, aby sprzęt rejestrujący rzucał się w oczy, czy też w trakcie przesłuchania manipulowano przy nim, bowiem zachowanie takie może odwracać uwagę przesłuchiwanego i dekoncentrować go.

W tej części wskazana jest rozmowa zmierzająca do nawiązania kontaktu ze świadkiem w celu jego ośmielenia. Rozmowa taka umożliwia wstępną ocenę jego stanu emocjonalnego, kondycji psychicznej i poziomu intelektualnego. Rozładowaniu napięcia występującego u dziecka, które ma złożyć zeznania, może służyć rozmowa z nim na tematy neutralne, takie jak na przykład ulubione zajęcia, książki, krąg przyjaciół etc. Taka rozmowa umożliwia poznanie specyficznego języka przesłuchiwanego dziecka, co z kolei pozwoli na właściwe sformułowanie pytań.

W polskim prawie karnym zasadą jest składanie zeznań i wyjaśnień na rozprawie w pozycji stojącej. Pozycja ta jest bardzo niekorzystna dla przesłuchiwanego, gdyż wywołuje zmęczenie oraz bóle nóg i pleców.

Zdaniem wybitnego psychologa F. Arntzena przesłuchanie powinno odbywać się w pozycji siedzącej, ze względu na efektywność składanych zeznań (Arntzen 1989, s. 51). Sąd może zezwolić na składanie zeznań w pozycji siedzącej, mając na uwadze wiek, stan zdrowia świadka i ewentualnie inne wskazania.

Zdaniem autorki należałoby w tym zakresie wprowadzić zmiany. Dzieci są szczególnie podatne na zmęczenie i dlatego powinny być przesłuchiwane na siedząco.

Faza relacji spontanicznej

Relacja spontaniczna to swobodna wypowiedź, na ogół nie przerywana, osoby przesłuchiwanej (świadka, oskarżonego) na temat przedmiotu procesu. Swobodna wypowiedź nie oznacza jednak dowolności. Uzyskanie relacji swobodnej bez jakichkolwiek niuansów nie związanych ze sprawą jest bardzo trudne, stąd też w wielu wypadkach konieczna jest ingerencja przesłuchującego. W przypadkach gdy przesłuchiwany

odbiega od tematu przesłuchania, przesłuchujący powinien delikatnie zwrócić mu uwagę. Taką ingerencję jednak należy ograniczyć do minimum, gdyż świadek może wiedzieć więcej niż przewiduje to przesłuchujący.

Nieprzerywana relacja spontaniczna sprzyja także poznaniu świadka. Poza tym swobodna wypowiedź, nawet odbiegająca od tematu, sprzyja przypominaniu sobie kolejnych zdarzeń. Zdarzenie, które relacjonuje przesłuchiwany, miało określony przebieg, było powiązane z innymi zdarzeniami i tak zostało zapamiętane. Nie jest możliwa relacja spontaniczna wyrwana z kontekstu.

Dziecku, które opowiada samo nie należy przerywać, nawet jeżeli znacznie odbiega od tematu, gdyż mogłoby to negatywnie wpłynąć na swobodę wypowiedzi, tym bardziej że trudno jest uzyskać spontaniczną wypowiedź od małych dzieci. Skoro zatem dziecko chce i opowiada samo należy mu to umożliwić. Zdaniem A. Sokołowskiej *nie powinno się świadka ograniczać do zeznań tylko na temat wybranych zagadnień, zwalniając go, gdy zaczyna dotyczyć szczegółów już sądowi znanych, lecz cierpliwie wysłuchać go do końca, na wszystkie okoliczności, które mu są znane w sprawie, gdyż jego relacje mogą dać istotne oświetlenie faktów i zajęć, będących przedmiotem śledztwa* (Sokołowska 1973, s. 418).

W trakcie spontanicznej wypowiedzi przesłuchujący powinien powstrzymać się od zadawania pytań oraz od wypowiedzi na tematy relacjonowane przez świadka (Kempisty 1986a, s. 142).

Jak już wcześniej wspomniano, często bardzo trudno jest uzyskać relację spontaniczną od dziecka. W takich przypadkach przesłuchujący powinien poprosić dziecko o narysowanie tego, o czym trudno jest mu powiedzieć. Sporządzony przed przesłuchaniem rysunek może być następnie poddany analizie przez przesłuchującego i przesłuchiwanego po fazie pytań. Z badań autorki wynika, że na rysunku mogą znaleźć

się treści, które nie znalazły się ani w relacji spontanicznej, ani w odpowiedziach na zadane pytania (Kwiatkowska-Darul, red. 2001, s. 113–121). Rysunek wraz z zaprotokołowanym komentarzem należy załączyć do akt.

Faza pytań szczegółowych

Do fazy pytań szczegółowych przesłuchujący powinien przejść płynnie, po relacji spontanicznej. Powinno się to odbyć bez jakichkolwiek uwag, np. *Teraz będziesz odpowiadał na pytania, czy też A teraz zadam ci kilka pytań*. Może to bowiem wywołać u dziecka obawę, czy będzie potrafiło udzielić na nie odpowiedzi. Powinna być to raczej spokojna i swobodna rozmowa.

Tylko jasne, krótkie oraz zrozumiałe pytania wpływają na skuteczność przypominania oraz tworzą płaszczyznę porozumienia się przesłuchującego z przesłuchiwanym (Hanausek 1969, s. 724; Ellonen, Blatier 1995, s. 2). Nabiera to szczególnego znaczenia w wypadku przesłuchania dzieci, które dysponują niewielkim zasobem słownictwa i mogą nie zrozumieć pytań. Najprostszymi pytaniami są pytania: co, gdzie, kiedy, jak, czym oraz kto, i takimi powinien posługiwać się przesłuchujący. Nie powinno się zadawać pytań wielokrotnie złożonych, skomplikowanych, niezrozumiałych, dotyczących więcej niż jednego problemu lub tematu, wymagających więcej niż jednej odpowiedzi etc. Zadawane pytania nie powinny zawierać w sobie zarzutu winy. Zarzut taki może wynikać z użytego w pytaniu zaimka przysłówkowego „dlaczego”. Użyty w trakcie przesłuchania może wzbudzić poczucie winy, np.: *Dlaczego tam stałeś?, Dlaczego wcześniej o tym nie powiedziałaś?* itp.

Niedopuszczalne jest używanie zwrotów z żargonu zawodowego oraz zawierających w sobie ładunek emocjonalny.

Istotne znaczenie ma też odpowiednie tempo mowy pytającego, gdyż za szybko i płynną mową przesłuchującego dziecko może nie nadążyć. Pytania trudne lub przykre dla przesłuchiwanego należy zadawać na końcu.

Ustawodawca przewidział możliwość zadawania osobom przesłuchiwanym pytań zmierzających do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi (art. 171 § 1 kpk), wykluczył natomiast zadawanie pytań sugerujących treść odpowiedzi (art. 171 § 4 kpk), pytań nieistotnych (art. 171 § 6 kpk) oraz niestosownych (art. 370 § 4 kpk).

Pytania uzupełniające mają na celu wzbogacenie treści relacji spontanicznej o informacje istotne dla odtworzenia zdarzenia, a pominięte przez świadka. Zmierzają one do usunięcia luki w zeznaniu spontanicznym.

Pytania wyjaśniające mogą mieć dwojaki charakter – precyzujący i przypominający. Pytania precyzujące są zbliżone do pytań uzupełniających, jednak dotyczą bardziej szczegółowych kwestii. Mają one umożliwić przesłuchującemu dotarcie do bardziej dokładnych informacji o zdarzeniu, osobie, jej zachowaniu, sytuacjach i rzeczach, o których świadek co prawda mówił podczas relacji spontanicznej, ale bardzo ogólnikowo.

Pytania przypominające mają na celu przypomnienie przesłuchiwanemu okoliczności, o których mógł zapomnieć. Ciąg zadawanych pytań przypominających sprzyja aktywizacji pamięci świadka. W trakcie przesłuchania przesłuchujący powinien śledzić zgodność składanych zeznań z zeznaniami złożonymi w postępowaniu przygotowawczym i w wypadku rozbieżności dążyć do ich wyjaśnienia właśnie za pomocą tych pytań (Kempisty 1986b, s. 142).

Pytania kontrolne nie zmierzają bezpośrednio do ustalenia stanu faktycznego, lecz dotyczą: źródła wiadomości o przestępstwie, informacji o dalszych źródłach dowodowych okoliczności spostrzegania, funkcjonowania zmysłów, spostrzegawczości przesłuchiwanego, podatności na sugestie prawdomówności, poziomu inteligencji oraz rozumienia używanych pojęć (Kołakowska, Lach 1998, s. 19–20; Kulicki 1994, s. 140–142). Pytania kontrolne mają istotne znaczenie w przesłuchaniu dzieci, zwłaszcza w zakresie używanych pojęć.

Sugestia jest sposobem komunikacji, który zmierza do bezkrytycznego akceptowania

przekazywanej propozycji, pomimo braku jakichkolwiek logicznych przesłanek do jej przyjęcia (Gheorghlu 1987, s. 21).

P. Horoszowski wprowadził rozróżnienie sugestyjności jako (1) wywierania sugestii i (2) poddania się sugestii. Następstwem pytania sugestyjnego świadka podatnego na sugestię jest odpowiedź niezgodna z tym, co świadek spostrzegł i zapamiętał. Pytania te są szczególnie niebezpieczne dla procesu, gdyż *uniemożliwiają dotarcie do prawdy materialnej* (Kruszyński red. 1999, s. 171).

Już w latach 30. wybitny psycholog R. Wiśniacka wyraziła pogląd, że *nawet odpowiedzi na pytania, które uważa się za niesugestyjne, zawierają więcej błędów, niż opowiadanie spontaniczne, ponieważ w opowiadaniu świadek podaje to, co mu najlepiej utkwilo w pamięci, pytania zaś apelują także i do wspomnień mniej pewnych, mglistych, do tego, na co świadek nie zwrócił szczególnej uwagi* (Wiśniacka 1933, s. 227). Dlatego też ogromna rola przypada przesłuchującemu w zakresie prawidłowego formułowania pytań, gdyż, jak wcześniej wspomniano, nie zawsze możliwe jest uzyskanie relacji spontanicznej.

Najbardziej sugestywnymi pytaniami są pytania wyczekujące i nierozdzielcze. Pytania wyczekujące można podzielić na twierdzące (np. *Czyżby sprawca miał w rękę nóż?*) oraz przeczące (np. *Czy sprawca nie miał przypadkiem w rękę siekiery?*). Pytania nierozdzielcze zawierają alternatywę lub dysjunkcję, np. *Czy sprawca miał w rękę siekiere czy nóż?*

Nie należy zapominać, że świadek, a zwłaszcza dziecko, może ulec sugestii nie tylko zawartej w pytaniach, ale także z powodu:

- przeżyć, których doznało w związku ze spostrzeganiem;
- niepewnych wspomnień co do tego, co się stało;
- autorytetu przesłuchujących osób;
- wypowiedzi innych świadków, z którymi wcześniej się zetknęło, np. podczas oczekiwania na przesłuchanie;
- wieloznaczności sytuacji;
- trudności w podejmowaniu decyzji etc.

Sugestia pozawerbalna może przejawiać się w tonacji głosu, jego modulacji, rozłożeniu akcentów, gestach (np. kiwnięcie głową), mimice (np. uniesienie brwi) etc. Sugestyjnie oddziałują także własne, poprzednie zeznania świadka. Szczególnie podatne na sugestię jest dziecko zmęczone czy chore.

Pytania niestosowne (art. 370 § 4 kpk), mogą zostać postawione przez przesłuchujących w każdym stadium postępowania, dlatego może wywołać zdziwienie fakt ich umieszczenia przez ustawodawcę w przepisach dotyczących rozprawy głównej. Słusznie zatem R.A. Stefański, w swoim komentarzu do kpk dotyczącym tego uregulowania, proponuje dopuszczalność uchylania pytań niestosownych w każdym stadium procesu (Gostyński 1998, s. 458). Niestosowność pytania może polegać na:

- błędzie logicznym w stylizacji pytania (wieloznaczności pytania, niezrozumiałości, błędzie wielu pytań, fałszywego założenia w osnowie pytania);
- proceduralnej niedopuszczalności pytania (zadający pytanie zmierza do ujawnienia treści zeznań osoby, która po ich złożeniu uchyliła się od zeznań);
- niedostosowaniu pytania do roli procesowej pytanego (pytania, które powinno być skierowane do biegłego, zadanego świadkowi);
- braku związku ze sprawą;
- podstępny charakterze pytania;
- obrażającym, dokuczliwym lub trywialnym wystylizowaniu pytania;
- niedostosowaniu pytania do poziomu intelektualnego przesłuchiwanego (Lipczyńska 1963, s. 351; Kulicki 1994, s. 144).

Pytania nieistotne to pytania nie mające związku ze sprawą. Nie wywierają one tak negatywnych skutków jak omówione powyżej pytania sugestyjne i niestosowne. Przedłużają jednak przesłuchanie.

Podczas przesłuchania w sądzie świadkowi mogą zadawać pytania, oprócz sądu, także strony. Nad prawidłowością zadawanych pytań powinien czuwać przewodniczący i w razie potrzeby je uchylać.

Może on także zarządzić zadawanie pytań świadkowi za jego pośrednictwem (Kempisty 1986b, s. 142–143). Zdaniem autorki wszystkie pytania kierowane do dziecka-świadka powinny być zadawane zawsze za pośrednictwem sądu.

Faza czynności końcowych

Podczas czynności końcowych przesłuchujący sprawdza, czy nie zachodzi potrzeba

uzupełnienia czynności. W postępowaniu przygotowawczym świadek powinien zapoznać się z protokołem przesłuchania poprzez osobiste odczytanie. W wyjątkowych wypadkach protokół należy mu odczytać (jeżeli świadek ma kłopoty ze wzrokiem, protokół jest dla świadka mało czytelny). W przypadku przesłuchania dziecka protokół powinien odczytać rodzic czy opiekun, jeżeli uczestniczył w przesłuchaniu.

Podsumowanie

Przesłuchanie dziecka, jak starano się wykazać, wymaga powzięcia specyficznych metod i taktyki. Nie należy zapominać także o tym, że ta szczególna forma przesłuchania może krzyżować się z innymi formami przesłuchania, gdy będziemy musieli przesłuchać dziecko:

- zaburzone psychicznie;
- znajdujące się w ciężkim stanie zdrowia;
- w ramach konfrontacji;
- w celu odtworzenia wyglądu osoby lub rzeczy;
- w celu okazania;
- w celu odtworzenia sytuacji lub postępowania na miejscu zdarzenia;
- za pośrednictwem tłumacza;
- gdy nadamy mu status świadka *incognito* (Kwiatkowska-Darul 2001, s. 214–249).

Podsumowując należy podkreślić, że przesłuchanie dziecka należy do jednych z najtrudniejszych czynności procesowo-kryminalistycznych, stawiających wysokie wymagania wobec osób realizujących tę czynność. Tylko gruntowna wiedza z zakresu kryminalistyki oraz psychologii, w tym psychologii dziecka, gwarantuje prawidłowe przeprowadzenie tej czynności, bez jakiegokolwiek uszczerbku dla przesłuchiwanego dziecka. Dobro dziec-

ka winno być dobrem najwyższym, niekiedy nawet skutkującym rezygnacją⁶ z jego przesłuchania.

Trzeba podkreślić fakt, że naturalnym gwarantem praw przysługujących dziecku w trakcie przesłuchania jest jego rodzic (opiekun), który ma prawo uczestniczyć we wszystkich czynnościach z udziałem dziecka poniżej 15. roku życia (art. 171 § 3 kpk). Wydaje się, że to uregulowanie pozostaje w sprzeczności z art. 92 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczącym władzy rodzicielskiej, pod którą dziecko pozostaje do uzyskania pełnoletniości. Zgodnie z art. 95 krowładza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do jego wychowania.

Jak podkreśla wybitny znawca tego zagadnienia, piecza to troska o *osobę dziecka, dbałość o to, aby było należycie wychowane, aby nie stała mu się krzywda i aby jego dziecinne lata upłynęły w warunkach rodzinnego szczęścia* (Ignatowicz 2000, s. 311).

Zatem obowiązkiem rodzica jest dbałość o dobro dziecka, a temu dobru może służyć brak udzielenia zgody na przesłuchanie, dążenie do zapewnienia udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu oraz osobiste uczestnictwo w tej czynności.

⁶ Zob. badania przeprowadzone przez autorkę (Kwiatkowska-Darul 2001, s. 257).

The Polish criminal procedure sets only a general framework of child interviews. It is thus necessary to develop practices of dealing with child witnesses, which would take into account children's wellbeing and protect young witnesses from secondary trauma. The article discusses the rights and obligations related to the role of witness according to the Polish law. It analyzes these regulations in view of child witnesses' special needs, presenting opportunities to optimize the conditions of interviewing children offered by the Polish law. Child interviewing is one of the most difficult forensic activities, so it is essential that we understand the dynamics of the interview process and know effective methods of eliciting information from children. These issues are discussed in the second part of the article.

Literatura

- Adamczak S., Jarosz J., Hanausek T., red. (1971), *Kryminalistyka. Zagadnienia wybrane. Dla studentów wydziału prawa*, Kraków.
- Arntzen F. (1989), *Psychologia zeznań świadków*, Warszawa.
- Ellonen E., Blatier C. (1995), *Child witnesses in police interviews: training keyes*, materiały z konferencji naukowej „Psychology and Law”, 31 sierpnia, Budapeszt.
- Gheorghlu V.A. (1987), *Sugestia*, Warszawa.
- Gierowski J.K. (1996); *Przedmiot i zakres sądowej diagnozy psychologicznej*, w: J.K. Gierowski, A. Szymusik (red.), *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, Kraków.
- Hanausek T. (1969), *Braki pamięciowe w zeznaniach świadków*, „Problemy Kryminalistyki” nr 82.
- Herman L.J. (1998), *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańsk.
- Ignatowicz J. (2000), *Prawo rodzinne*, wyd. IV zmienione, zaktualizował i uzupełnił M. Nazar, Warszawa.
- Jaśkiewicz-Obydzińska T., Czerederecka A. (1995), *Wpływ relacji sprawca-ofiara na wybrane cechy zeznań małoletnich świadków pokrzywdzonych w sprawach o przestępstwa seksualne*, „Acta Sexologica. Journal of Sex Crime and Social Pathology”, Vol. 1, nr 1.
- Jaśkiewicz-Obydzińska T., Kowanetz M., Wach E. (1997), *Sytuacja rodzinna a zeznania ofiar czynów kazirodczych*, „Prokuratura i Prawo” nr 5.
- Kempisty H. (1986a), *Metodyka pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa.
- Kempisty H. (1986b), *Metodyka pracy sędziego w sprawach karnych*, wyd. III poprawione i uzupełnione, Warszawa.
- Gostyński Z., red. (1998), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, tom I, Warszawa.
- Kołąkowska W., Lach B. (1998), *Psychologiczne determinanty zeznań świadków i osób składających wyjaśnienia (wybrane zagadnienia)*, Szczytno.
- Kruszyński P., red. (1999), *Nowe uregulowania prawne w kodeksie postępowania karnego z 1997 r.*, Wrocław.
- Kulicki M. (1994), *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń.
- Kwiatkowska-Darul V. (2001), *Przesłuchanie dziecka*, Zakamycze.
- Kwiatkowska-Darul V., red. (2001), *Wartość dowodowa zeznań dzieci w świetle badań empirycznych*, w: *Przemoc w rodzinie i w szkole*, materiały z sesji naukowej, 5 kwietnia, Toruń 5.

- Lipczyńska M. (1963), *Pytania w procesie karnym*, „Problemy Kryminalistyki” nr 43.
- Łopatkowa M. (1986), *Ścigane z mocy prawa*, Warszawa.
- Muszyński H. (1999), *Gdy Jaś kłamie...*, „Charaktery” nr 2 (25).
- Sokołowska A. (1973), *Psychologia na usługach śledztwa. Materiały do nauczania psychologii*, seria III, t. 2, *Metody badań psychologicznych*, L. Wołoszynowa (red.), Warszawa.
- Sokołowska J. (1959), *Dziecko jako świadek*, Warszawa.
- Wiśniacka R. (1933), *Psychologja zeznań świadków*, „Archiwum Kryminologii” nr 2.
- Wójcikiewicz J. (1986), *Glosa do wyroku z dnia 23 listopada 1984 r. (Rw 445/84)*, „Nowe Prawo” nr 6.
- Zielińska W. J. (1939), *Znaczenie psychologicznej diagnostyki dla celów śledczych*, Bydgoszcz.